

DOI: 10.33270/01232502.153
УДК 340.12+342.4(477)

Новелізація Конституції України (гносеологічний аспект)

МИХЕЄНКО Юлія*

аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0466-9428>

Анотація. Об'єктивно існуючі потреби українського суспільства, людства в цілому, обумовлені як прагненням до розвитку, покращення певних сфер життя, так і необхідністю відповіді на виклики, що вже постали перед ними, або які можна спрогнозувати з огляду на існуючу реальність, набутий досвід, спонукають до здійснення наукових розвідок та напрацювання практичних пропозицій стосовно концептуалізації правового (зокрема і конституційного) забезпечення їх вирішення (попередження, унормування). Важливим, при цьому, видається пізнання процесів новелізації Конституції України як основного джерела національної правової системи, підґрунтя поточного законодавства, зокрема, діалектики об'єктивного та суб'єктивного, дослідження інших, крім внесення змін до тексту, шляхів зміни конституційної реальності. Метою публікації є дослідження новелізації Конституції України, її способів, задля забезпечення, з одного боку, стабільності конституційного регулювання, убезпечення від зайвого, без крайньої потреби корегування її тексту, з іншого – його адекватності подальшому розвитку суспільства, держави у правовому демократичному поступі. У дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, зокрема, герменевтичний, формально-логічний, системно-функціональний. У статті вперше досліджено, що є новелізацією Конституції України, сформульовано визначення цього поняття, виокремлені способи оновлення Основного Закону України, акцентовано на важливості оцінки історичного моменту, інтенції, об'єктивних, суб'єктивних чинників відповідних процесів та оцінки їх наслідків. Дослідження буде корисним при формуванні відповідними владними суб'єктами конституційної реальності у конституційний спосіб, без зайвих потрясінь та прийняття поспішних конституційних змін. Урахування викладених у статті зауваг дозволить, з одного боку, забезпечити ефективність та достатність конституційного регулювання, і, як наслідок, – його стабільність, з іншого, – ширше використання можливостей новелізації без внесення змін до тексту Конституції України, виходячи з засадничих конституційних принципів, цінностей

Ключові слова: новелізація Конституції; прерогативні повноваження; конституційна доктрина; конституційні цінності; конституційна реальність; стабільність Конституції

Історія статті:

Отримано: 21.02.2023
Переглянуто: 20.03.2023
Прийнято: 25.04.2023

Рекомендоване посилання:

Михеєнко Ю. Новелізація Конституції України (гносеологічний аспект). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 153–161. doi: 10.33270/01232502.153.

*Відповідальний автор

© Михеєнко Ю., 2023

Вступ

Творення Конституції України є постійним процесом, що обумовлено як невідпинним розвитком у різних сферах життя, так і викликами, що постають перед суспільством, державою, світовою спільнотою.

Найперше, що спадає на думку в аспекті оновлення конституційної реальності, – необхідність внесення змін до Конституції України. Водночас зміна конституційного тексту – не єдиний можливий шлях новелізації Основного Закону України. Безперечно, існують питання, які є предметом регулювання виключно на конституційному рівні, що або прямо зазначено в Конституції України, або випливає з конституційних приписів. Проте часто новелізація Конституції України відбувається також в інші способи, на які іноді суспільство, а подекуди й правнича спільнота, навіть не зважають переважно через те, що не усвідомлюють їх як творення нової конституційної реальності, яка може мати як позитивні, так і негативні (подекуди далекосяжні) наслідки. Спротив же суспільства, активна громадянська позиція можуть мати вирішальний вплив на творення Конституції України.

З огляду на викладене, розуміння новелізації Конституції України, усвідомлення відповідних процесів творення конституційної реальності є важливими задля забезпечення, з одного боку, стабільності конституційного регулювання, убезпечення від зайвого, без крайньої потреби, поспіхом, коригування її тексту, а з іншого – достатності правової бази для подальшого розвитку суспільства, держави в правовому демократичному поступі.

Матеріали та методи

Різні аспекти оновлення Конституції України (зважаючи на їхній широкий спектр) окреслювали у своїх роботах багато науковців, серед яких А. В. Агафонова, Ю. Г. Барабаш (2011), Г. В. Берченко (2020), О. Ю. Водянніков, С. П. Головатий, В. П. Колісник, І. Б. Коліушко, М. В. Костицький (2022), В. М. Кравчук, А. Р. Крусян (2022), В. В. Лемак, В. Ф. Опришко, О. В. Петришин, В. В. Речицький, С. В. Різник, М. В. Савчин (2009), І. В. Семеніхін, П. Б. Стецюк, В. М. Шаповал, С. В. Шевчук. Водночас глибокого комплексного дослідження такого явища, як новелізація Конституції України, виокремлення її способів не проводилося.

З огляду на викладене, з метою розкриття гносеологічного аспекту новелізації Конституції України доречним є використання методів синтезу й аналізу практики оновлення конституційної реальності різними суб'єктами владних повноважень, його наслідків для правового демократичного поступу суспільства, держави. Застосування в роботі герменевтичного методу, методу абстрагування дозволило сформулювати

поняття новелізації Конституції України, водночас відійшовши від його широкого розуміння, що унеможливило б спроби зосередитися на тих аспектах, способах новелізації, які глобально, із суттєвими наслідками формують конституційну реальність. На прикладі заборони в Україні смертної кари як виду покарання, завдяки методу моделювання, показано, що той самий результат – створення нової конституційної реальності – у певних випадках може бути досягнутий різними способами новелізації (зокрема через внесення змін до тексту Конституції України, шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України або, як сталося на практиці, – через визнання відповідних приписів зазначеного кодексу неконституційними).

Результати й обговорення

Щодо новелізації Конституції України, то в наукових джерелах можна констатувати наявність таких категорій, як конституційна модернізація (Rechytskyi, 2022, р. 54), конституційна трансформація, конституційні перетворення (Ahafova, 2016, р. 351), конституційна реформа, «покращення (amendments), зміни й доповнення» (Rechytskyi, 2022, р. 54), оновлення (Skrypniuk, 2021, р. 73; Stetsiuk, 2021, р. 28), власне новелізація (Kravchuk, 2021, р. 78) Конституції України тощо. Зазвичай ідеться про зміни до Конституції України або викладення її в новій редакції, подекуди також про офіційну конституційну доктрину, маючи на увазі, зокрема, офіційне тлумачення конституційних норм, принципів, цінностей Конституційним Судом України (Rechytskyi, 2022, р. 54).

Водночас внесення змін до Конституції України – не єдиний спосіб вирішення проблемних конституційних питань, оновлення Конституції України як основоположного закону України. Конституція України (конституційні принципи, приписи, цінності, механізми) передбачає й інші можливі шляхи – від прямої дії її норм, а отже, можливості вирішення, зокрема судами, системи судоустрою (та не лише ними), спірних питань безпосередньо на підставі норм Конституції України, а також гарантованості звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України (ч. 3 ст. 8), прийняття в розвиток конституційних принципів, цінностей, норм законів і підзаконних актів, до розвитку офіційної конституційної доктрини – надання офіційного тлумачення Конституції України, вирішення питання про відповідність Конституції України законів України та в передбачених нею випадках інших актів (ст. 147, 150, 151, 151¹).

Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) у Доповіді про конституційні поправки, схваленої на 81-му пленарному засіданні, яке відбулося

11–12 грудня 2009 року, розрізняючи формальну та неформальну зміну конституції, зауважує, що суттєвий зміст конституції може бути змінено багатьма іншими (крім внесення змін до тексту конституції) способами – судовим тлумаченням, новими конституційними конвенційностями, політичною адаптацією, втратою сили або нерегулярними (неправовими й антиконституційними) засобами, та, як два найважливіші способи легітимної неформальної конституційної зміни, визначає судове тлумачення та неписані політичні конвенційності, що доповнюють або суперечать писаному тексту. Також акцентує на тому, що те, як вони діють у конкретній конституційній системі, впливає на необхідність внесення офіційних змін¹.

Пропонуємо застосовувати поняття «новелізація» (від лат. *novus* – новий; небувалий; *novellus* – новітній) як таке, що більш точно позначає відповідні процеси, зважаючи, при цьому, на весь спектр способів оновлення Конституції України, діалектику об'єктивного та суб'єктивного у цьому процесі, та, зрештою, його наслідки, які можуть виявитись для держави, суспільства в цілому не лише позитивними та прогресивними.

У широкому значенні новелізацією Конституції України можна вважати будь-яке діяння, яке спричиняє зміни, зокрема в одиничному випадку та на певний час, конституційної реальності. У такому контексті може йтися про дію, бездільність особи, акт, включно локальний, будь-якого суб'єкта, які можуть бути досліджені щодо їх відповідності Конституції України. Проте відповідні дії, бездіяльність, акти, навіть за умови формування певної негативної практики або вчинення правопорушення, зазвичай можуть бути припинені, змінені, скасовані тощо без значної шкоди/користі для особи, суспільства, держави, та зрештою не матимуть визначного впливу (навіть тимчасово) на конституційну реальність загалом.

З огляду на викладене, для досягнення мети зазначеного дослідження слід обмежити предмет пізнання діяннями, актами найвищих органів державної влади, зокрема одноосібних, послуговуючись критеріями загальнообов'язковості прийнятих рішень (актів), спрямованості їхнього впливу на широке (невизначене) коло суб'єктів, суттєвості наслідків діяння, акта для формування нової конституційної реальності.

Способами новелізації Конституції України, на нашу думку, слід визнати:

– внесення змін до Конституції України або викладення її в новій редакції згідно з вимогами,

передбаченими розділом XIII Основного Закону України (найочевидніший універсальний спосіб). При цьому слід урахувувати, що за змістом конституційних приписів, юридичних позицій Конституційного Суду України Конституція України є єдиним, цілісним актом (див. рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99, від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000, від 11 липня 2000 року № 2-в/2000); встановлення винятків з конституційних норм можливе лише Конституцією України (див. рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 року № 5-зп, від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99, від 12 липня 2000 року № 9-рп/2000, від 4 червня 2009 року № 13-рп/2009, від 17 червня 2010 року № 2-в/2010, від 30 травня 2012 року № 12-рп/2012, від 2 грудня 2019 року № 11-р/2019); перерозподіл конституційної компетенції можливий лише шляхом внесення змін до Конституції України (рішення КСУ від 23 грудня 1997 року № 7-зп, від 30 травня 2012 року № 12-рп/2012, від 13 червня 2019 року № 5-р/2019, від 2 грудня 2019 року № 11-р/2019), зміна засад діяльності органу державної влади, повноваження якого, його кількісний склад, порядок формування, суб'єкти призначення/обрання та звільнення його членів та/або керівника тощо закріплені в Конституції України, можливі виключно шляхом внесення змін до неї (рішення КСУ від 5 червня 2019 року № 4-р(II)/2019) (Мукхеєнко, 2021, р. 58-62).

Щодо можливості віднесення до способів новелізації чинної Конституції України прийняття нового Основного Закону (що, до речі, чинним не передбачено), на наш погляд, це питання є дискусійним. Коли йдеться про новелізацію Конституції України саме 1996 року, новелізується те, що вже існує, є чинним, діючим і після новелізації продовжує діяти в дещо зміненому та/або уточненому (ідеально «покращеному») вигляді (за редакцією, змістом, «духом»). Водночас у широкому значенні в разі прийняття нової Конституції підґрунтям у будь-якому разі стала б Конституція України 1996 року з урахуванням усіх тих новел, що були напрацьовані з моменту її ухвалення (їх прийняттям чи відхиленням):

– зміна Конституції України шляхом реалізації відповідним суб'єктом так званих прерогативних повноважень (Vodiannikov, 2021, р. 18, 22, 27, 28, 31), (Мукхеєнко, 2022, р. 29). Наприклад, Закон України від 21 лютого 2014 року № 742-VII «Про відновлення дії окремих положень Конституції України»², постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2014 року № 750-VII «Про текст

¹ Report on Constitutional Amendment adopted by the Venice Commission at its 81st Plenary Session (Venice, 11–12 December 2009). CDL-AD(2010)001-e. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=cdl-ad\(2010\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=cdl-ad(2010)001-e).

² Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, зі змінами та доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII : постанова Верховної Ради України від 22 лют. 2014 р. № 750-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-18#Text>.

Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, зі змінами та доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII»¹;

– ухвалення вищими органами державної влади законів, інших актів (які, відповідно до ст. 150, інших приписів Конституції України, можуть бути предметом розгляду Конституційного Суду України, судів системи судоустрою щодо їх конституційності) у розвиток чи на підставі конституційних приписів. При цьому за змістом юридичних позицій Конституційного Суду України недопустимо: у разі прийняття Верховною Радою України законів допускати невідповідності щодо будь-яких положень, прямо закріплених у Конституції України (рішення КСУ від 23 грудня 1997 року № 7-зп; від 30 травня 2012 року № 12-рп/2012; від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020); урегульовувати законом правовідносини, що є предметом регулювання Конституції України (від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018); запроваджуючи законодавче регулювання, допускати довільне застосування конституційних приписів (від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020). Допустимо законами України та іншими нормативно-правовими актами лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їхній зміст (рішення КСУ від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020) (Мукхеєнко, 2022, р. 58-62);

– офіційна конституційна (конституційно-правова) доктрина (офіційне тлумачення Конституційним Судом України конституційних приписів, принципів, цінностей; юридичні позиції Конституційного Суду, що дають змогу з'ясувати, уточнити їх зміст, «дух» Основного Закону України).

Слід зауважити, що серед науковців немає одностайності щодо застосування категорії «конституційна (конституційно-правова) доктрина». Так, П. Колісник (нині – суддя Конституційного Суду України), не поділяє думку, що існує «офіційна конституційно-правова доктрина», тобто визнається поділ конституційно-правових доктрин на «офіційні» та «неофіційні» та часто «офіційна конституційно-правова доктрина» пов'язується з діяльністю Конституційного Суду. Учений підтримує позицію І. В. Семеніхіна стосовно того, що тлумачення (йдеється про доктринальне тлумачення) та власне доктрина, так само як Конституція та доктрина, – це явища хоч і взаємопов'язані, проте не рівнозначні. Якщо певне доктринальне положення й відтворюється в актах Конституційного Суду чи в чинному законодавстві, то це не означає, що ці акти стали «офіційною доктриною». Дослідник наголошує: «Доктрина – це не акти Конституційного Суду

України, а загальноприйняті науково-теоретичні доктринальні положення, що були покладені в їх основу».

Водночас В. Речицький, акцентуючи на актуальності питання співвідношення між чинними нормами Конституції України та конституційною доктриною, формулює такі визначення: «Український конституційний наратив тут – це чинний текст Конституції України 1996 року з усіма його покращеннями (amendments), змінами й доповненнями. Наратив (те, що хотіли сказати й зуміли сказати творці конституції) слід відрізнити від офіційної конституційної доктрини – продукту діяльності Конституційного Суду України (далі – КСУ), який має нижчий рівень «канонічності». На відміну від тексту Конституції України, офіційна доктрина не вважається інтелектуальним продуктом установчої чи законодавчої гілки влади й може бути переглянута КСУ. При цьому, КСУ безпосередньо відповідальний за формування офіційної конституційної доктрини України, не несе відповідальності за текст (наратив) чинного Основного Закону» (Rechytskyi, 2022, р. 54).

Яскравим прикладом розв'язання спірних конституційних питань в інший, ніж внесення змін до Конституції України, спосіб, є ухвалене Конституційним Судом України рішення від 29 грудня 1999 № 11-рп/99, за яким неконституційними було визнано положення Кримінального кодексу України 1960 року, які передбачали смертну кару як вид покарання. Усебічно проаналізувавши порушене питання, міжнародні акти, положення Конституції України, Суд сформулював низку юридичних позицій щодо невідповідності оспорюваного законодавчого регулювання різним приписам Конституції України. Суд виснував, що тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 27 Основного Закону (щодо права на життя) в контексті всіх інших положень Конституції України як єдиного цілісного документа дає підстави стверджувати, що вони не передбачають смертної кари як виду покарання. Під час обґрунтування невідповідності оспорюваних приписів Кримінального кодексу України було доведено порушення приписів ч. 2 ст. 8, ч. 2 ст. 22; ч. 1 ст. 27, ст. 28; ст. 55; ч. 1 ст. 64 Конституції України.

Прикметно, що кожна зі сформульованих юридичних позицій Суду сама по собі, на наше переконання, могла бути самостійним, достатнім обґрунтуванням неконституційності запровадження смертної кари в Україні як виду покарання. Так, наприклад, Суд зазначив, що «за своїм змістом положення частини другої статті 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з другого – утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже – і права людини на життя. Виходячи з положень частини другої статті 8

¹ Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лют. 2014 р. № 742-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>.

Конституції України, норма частини другої її статті 22 має враховуватись при прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України».

Інші аспекти обґрунтування неконституційності запровадження смертної кари як виду покарання в Україні полягали, зокрема, у такому:

– «конституційне забезпечення невід'ємного права на життя кожної людини, як і всіх інших прав і свобод людини і громадянина в Україні, базується на засаді: винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами», але «Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення частини першої статті 27 Конституції України про невід'ємне право на життя кожної людини»;

– «невідповідність смертної кари цілям покарання та можливість судової помилки, коли виконання судового вироку щодо особи, засудженої до смертної кари, унеможливило виправлення її наслідків, що не узгоджується з конституційними гарантіями захисту прав і свобод людини та громадянина (ст. 55 Конституції України)»;

– «мета призначення смертної кари за вироком суду залишилася юридично не визначеною»;

– «невід'ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднане з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини та громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані».

У такий спосіб – через визнання Судом неконституційним відповідного законодавчого регулювання шляхом обґрунтування його несумісності з конституційними приписами щодо гарантованості невід'ємного права на життя, права на людську гідність, права на судовий захист тощо й відповідне тлумачення насамперед положень ст. 3, 27 Конституції України – було новелізовано Конституцію України та фактично реалізовано рекомендації Венеційської Комісії щодо неприпустимості існування смертної кари як виду покарання в Україні без внесення змін до тексту Конституції України¹. Як відомо, діяльність цієї інституції суттєво впливає на відповідні

процеси в Україні (Barskyi, & Dvornichenko, 2019, p. 4, 5).

Гіпотетично питання скасування смертної кари в Україні можна було б вирішити й в інший спосіб. На наш погляд, у широкому значенні новелізацією Конституції України (та реалізацією рекомендації Венеційської Комісії щодо неприпустимості існування смертної кари як виду покарання в Україні) можна було б назвати внесення Верховною Радою України змін до оспорюваного законодавчого регулювання, якби воно ще тоді відбулося, або роз'яснення Пленуму (на той час) Верховного Суду України, надане шляхом прийняття відповідної постанови, де б зазначалося про недопустимість застосування такого виду покарання в Україні, і надавались би рекомендації судам, яким чином і чому у відповідних випадках не повинні застосовуватися санкції статей Кримінального кодексу України, що передбачають застосування смертної кари як виду покарання в Україні. Так, наприклад, у п. 2 постанови Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», вказувалось, що «оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди під час розгляду конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта щодо його відповідності Конституції та в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй. <...> Суд безпосередньо застосовує Конституцію в разі <...> 2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй».

Щоправда, рівень суспільної свідомості (зокрема, правосвідомості більшості членів українського суспільства, включно з правниками) на той час навряд чи передбачав імовірність внесення таких законодавчих змін або формування відповідної судової практики. Можна впевнено стверджувати, що зазначене рішення Конституційного Суду України було революційним, таким, що формувало не лише конституційну реальність, а й правову культуру правників, українського суспільства загалом;

– судова практика судів системи судоустрою, зокрема релевантні правові позиції Верховного Суду (п. 10-1 ч. 2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Як наголошує О. Водяніков, континентальна модель конституційного контролю, запроваджена в Україні, не означає повної монополії Конституційного Суду України – як і в інших державах така модель наділяє суди системи судоустрою конституційною функцією конституційного контролю *suī generis* (Vodiannikov). Так, В. Лемак, досліджуючи основні проблеми безпосереднього застосування судами

¹ Opinion on the Constitution of Ukraine, adopted by the Commission at its 30th plenary meeting in Venice, on 7–8 March 1997. CDL-INF(1997)002-e. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1997\)002-e11](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1997)002-e11).

Конституції України, зазначає, що принцип презумпції конституційності актів не є абсолютним і підлягає обмеженню у випадках, коли стає очевидним (поза розумним сумнівом), що законодавець чи інший правотворчий орган явно порушив Конституцію. Такий вихід за межі презумпції конституційності може мати місце за умови, що «закон чи інший акт *ex facie* проявляють у своєму змісті суперечність Конституції настільки істотно й очевидно, що для її встановлення немає потреби проводити дослідження з аргументами в провадженні перед судом. Ідеться про ситуацію, коли закони чи інші акти своїм змістом явно посягають на основоположні конституційні цінності, які в сукупності захищають людину, її гідність і свободу або ж створюють інституційні підвалини держави. У цьому разі, навпаки, діє презумпція конституційних цінностей – презумпція свободи та людської гідності, за якої державне втручання до цієї сфери за допомогою публічно-правового акта підлягає доведенню в тому, що воно не зачіпає сутності права чи свободи, а саме обмеження здійснення прав чи свобод людини є виправданим (пропорційним)» (Лемак, 2022, р. 81-82).

У цьому аспекті Різник С.В. акцентує на наявних побоюваннях надмірного судового (суддівського) активізму, що, на його думку, є чи не найголовнішою причиною досить обережного ставлення в Україні до небуквального (в різних виявах) тлумачення судами Конституції, законів та інших нормативних актів. Ці побоювання хоча й небезпідставні, проте перешкоджають належному утвердженню принципу верховенства Конституції в Україні. Безперечно, надмірний судовий активізм повинен стримуватися, а судові провадження, де вирішуються питання конституційності нормативних актів, мусять мати чіткі методологічні орієнтири зі збереженням за судами можливості якісно виконувати своє головне завдання – захищати права людини, ухвалюючи справедливі й обґрунтовані рішення (Riznyk, 2022, р. 26);

– міжнародні договори. Як можливий приклад – Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21 квітня 2010 року, ратифікована Законом України від 27 квітня 2010 року № 2153-VI «Про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України», яка наразі оскаржена до Конституційного Суду України щодо її відповідності приписам ч. 7 ст. 17 Конституції України;

– релевантні приписи актів міжнародного права та практика їх тлумачення й застосування міжнародними судовими установами, за умови визнання Україною їх юрисдикції. Так, зокрема, Конституційний Суд України, суди системи судоустрою, розв'язуючи питання стосовно

порушення конституційних прав і свобод людини, обов'язково враховують приписи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) і практику їх тлумачення та застосування Європейським судом з прав людини, юрисдикцію якого визнала Україна.

Окремо, на нашу думку, слід звернути увагу на такому способі новелізації Конституції України, як її оновлення через діяння (конкретну дію, бездіяльність) вищих органів державної влади, реалізацію ними повноважень (зокрема дискреційних) або самообмеження в їх здійсненні відповідно до або всупереч Конституції України. Наприклад, застосування Президентом України права вето стосовно прийнятого Закону України від 17 січня 2002 року № 2983-III «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» та повернення його з мотивованими пропозиціями Верховній Раді України для повторного розгляду на підставі приписів ст. 94, п. 29, 30 ч. 1 ст. 106 Конституції України в редакції 1996 року, що регламентували порядок підписання та офіційного оприлюднення законів. Таким чином було новелізовано передбачене п. 30 ч. 1 ст. 106 в редакції 1996 року конституційне повноваження Президента України, за яким він мав «право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України», а саме поширено дію цього припису на закони про внесення змін до Конституції України.

Така позиція щодо розуміння приписів п. 30 ч. 1 ст. 106 в редакції 1996 року була згодом підтверджена й Конституційним Судом України в рішенні від 11 березня 2003 року № 6-рп/2003, який визнав застосоване Президентом України право вето конституційним. Прикметно, що надалі відповідний припис ст. 106 Конституції України було змінено, за його чинною редакцією Президент України «має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України».

Вартий уваги, на наш погляд, ще один приклад новелізації Конституції України – справа щодо строків перебування на посту Президента України. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 року № 22-рп/2003, положення ч. 3 ст. 103 Конституції України в редакції 1996 року, за яким одна й та сама особа не могла бути Президентом України понад два строки підряд, було розтлумачено як таке, що поширюється лише на осіб, яких обирають на пост Президента України після набуття чинності Конституцією України 1996 року, що дозволяло чинному на той час Президенту України Л. Кучмі балотуватися на пост втретє. Суспільство сприйняло зазначене вкрай негативно.

Такий казус можна вважати новелізацією Конституції України, яка була актуальною

тимчасово. Не став утретє балотуватися на пост Президента України Л. Кучма, і з об'єктивних причин відповідне офіційне тлумачення ч. 3 ст. 103 Конституції України вже ніколи не може бути реалізоване, створити відповідну конституційну реальність. В аспекті цієї справи можна зазначити визначну роль історичного контексту розвитку держави, впливовості громадянського суспільства як на політичні процеси, які в ній відбуваються, так, власне, і на конституційну трансформацію.

Наведені приклади множинної новелізації, новелізації в інтересах певної політичної групи, чи навіть особи, унаочнюють, на нашу думку, необхідність виокремлення в цьому процесі об'єктивного та суб'єктивного чинників, та фактично підтверджують викладену вище тезу про те, що не всі оновлення Основного Закону України, які існували з моменту її ухвалення, можуть бути оцінені як позитивні («покращення») та прогресивні. Водночас питання легітимності та легальності новелізації Конституції України також є актуальним.

Висновки

1. Новелізація Конституції України – її оновлення повністю (викладення в новій редакції

та затвердження всеукраїнським референдумом відповідно до приписів ст. 156 Конституції України) чи частково (внесення змін, формування офіційної конституційної доктрини, судової практики, законодавчого розвитку відповідних конституційних приписів, принципів, цінностей тощо), у конституційний чи позаконституційний спосіб означає зміну (подекуди тимчасово), уточнення, з'ясування тексту, змісту, «духу» відповідних конституційних приписів, принципів, цінностей, формування нової конституційної реальності, та може справляти як позитивний, так і негативний вплив на розвиток держави, права, суспільства.

2. Оновлення Конституції України можливе не лише шляхом ухвалення відповідного акта, а й через діяння (дію, бездіяльність) органу державної влади.

3. У процесі дослідження питання новелізації Конституції України важливо розуміти та враховувати інтенцію, історичний і філософський контексти розвитку держави, громадянського суспільства у відповідний період часу, виокремлювати в цьому процесі об'єктивне та суб'єктивне, маючи на увазі, що не завжди оновлення Основного Закону України можуть бути оцінені як позитивні, прогресивні, легітимні, легальні.

References

- [1] Ahafonova, N.V. (2016). The Constitution as an object of transformation. *Ukrainian scientific notes*, 5, 351-366. Retrieved from <http://old.univer.km.ua/visnyk/1588.pdf>.
- [2] Barabash, Yu.H. (2011). Twenty years of independent progress: tiredness from democracy or approval of a new constitutional project? *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, 1, 5-13. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_1_3.
- [3] Barskyi, V.R., & Dvornichenko, D.Yu. (2019). The influence of the European Commission "For Democracy through Law" on constitutional transformations and democratic transformations in Ukraine. *Law and society*, 5, 3-11. doi: 10.32842/2078-3736-2019-5-1-1.
- [4] Berchenko, H.V. (2020). Preamble to the constitution: legal nature and practice of making amendments. *Carpathian Legal Gazette*, 5(34), 44-48. doi: 10.32837/pyuv.v0i5(34).643.
- [5] Kolisnyk, V.P. (2013). The concept of constitutional and legal doctrine and the formation of a constitutional order. *Legal doctrine is the basis of the formation of the legal system of the state: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 207-210). Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7173/2/Kolisnyk_207.pdf.
- [6] Kostytskiy, M.V., Beschastnyi, V.M., & Kushakova-Kostytska, N.V. (2022). Digital Constitutionalism: a New Paradigm and Prospects for Development in Ukraine. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(24), 9-26. doi: 10.33270/02222402.9.
- [7] Kravchuk, V.M. (2021). Amendments to the Constitution in Ukraine and Poland: general comparative legal aspects. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 4(16), 73-88. doi: 10.32689/2617-9660-2021-4(16)-73-88.
- [8] Krusian, A.R. (2022). Modern Ukrainian constitutionalism in the conditions of martial law. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 3(21), 12-22. doi: 10.32689/2617-9660-2022-3(21)-12-22.
- [9] Lemak, V. (2022). Direct application of the Constitution of Ukraine by the courts: main problems. *Application of the Constitution of Ukraine by courts: doctrine and practice* (Section 1.4), (pp. 77-93). A.A. Yezerov, D.S. Terletskiy (Compilers). Kyiv: VAITE.
- [10] Mykheienko, I.M. (2021). *Alphabetical and subject index to decisions, conclusions of the Constitutional Court of Ukraine (1997-2020)*. V.M. Beschastnyi (Eds.). Zhytomyr: 505.
- [11] Mykheienko, I.M. (2022). Participation of the Constitutional Court of Ukraine in the Novelization of the Constitution of Ukraine (an Attempt at a Philosophical Approach). *Philosophical and methodological problems of law*, 2(24), 27-37. doi: 10.33270/02222402.27.

- [12] Rechytskyi, V.V. (2022). Constitution, constitutional doctrine, constitutional process and war. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 2, 53-58. doi: 10.30970/jcl.2.2022.5.
- [13] Riznyk, S.V. (2022). The application of the presumption of constitutionality by the courts of Ukraine during the administration of justice. *Application of the Constitution of Ukraine by courts: doctrine and practice* (Section 2.6.), (pp. 215-227). A.A. Yezerov, D.S. Terletsyky (Compilers). Kyiv: VAITE.
- [14] Savchyn, M.V. (2009). *Constitutionalism and the nature of the constitution*. Uzhhorod: Lira.
- [15] Skrypniuk, O.V. (2021). Problems of the methodology of modernization of the Constitution of Ukraine. *Constitutional reform in Ukraine: the experience of the countries of Central and Eastern Europe: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical conference* (pp. 69-74). Lviv: Kameniar. Retrieved from https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/konf._konst._reforma_lviv_2021.pdf.
- [16] Stetsiuk, P.B. (2021). The Constitution of Ukraine: achievements and prospects (To the 25th anniversary of the adoption of the Basic Law of the State). *Constitutional reform in Ukraine: the experience of the countries of Central and Eastern Europe: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical conference* (pp. 23-28). Lviv: Kameniar. Retrieved from: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/konf._konst._reforma_lviv_2021.pdf.
- [17] Vodiannikov, O. (2021). Constitutionalism in extreme conditions: constitutional and established authorities in crisis periods. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 4, 8-37. doi: 10.30970/jcl.4.2021.2.
- [18] Vodiannikov, O. *The direct effect of the Constitution and the separation of jurisdiction between the courts of the judicial system and the Constitutional Court of Ukraine*. Retrieved from <https://constitutionalist.com.ua/vodiannikov-o-priama-diiia-konstytutsii-i-rozmezhuвання-i-urysdyktsii-mizh-sudamy-systemy-sudoustroiu-i-konstytutsijnym-sudom-ukrainy/>.

Список використаних джерел

- [1] Агафонова Н. В. Конституція як об'єкт трансформування. *Українські наукові записки*. 2016. № 5. С. 351–366. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1588.pdf>.
- [2] Барабаш Ю. Г. Двадцять років незалежного поступу: втома від демократії чи утвердження нового конституційного проекту? *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2011_1_3.
- [3] Барський В. Р., Дворніченко Д. Ю. Вплив Європейської Комісії «За демократію через право» на конституційні трансформації та демократичні перетворення в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 3–11. doi: 10.32842/2078-3736-2019-5-1-1.
- [4] Берченко Г. В. Преамбула конституції: юридична природа та практика внесення змін. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 5 (34). С. 44–48. doi: 10.32837/ruuv.v0i5(34).643.
- [5] Колісник В. П. Поняття конституційно-правової доктрини та формування конституційного ладу. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговор. п'ятитомної монографії «Правова доктрина України». Харків: Право, 2013. С. 207–210. URL: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7173/2/Kolisnik_207.pdf.
- [6] Костицький М. В., Бесчастний В. М., Кушакова-Костицька Н. В. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 9–26. doi: 10.33270/02222402.9.
- [7] Кравчук В. М. Внесення змін до Конституції в Україні та Польщі: загальні порівняльно-правові аспекти. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 4 (16). С. 73–88. doi: 10.32689/2617-9660-2021-4(16)-73-88.
- [8] Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3 (21). С. 12–22. doi: 10.32689/2617-9660-2022-3(21)-12-22.
- [9] Лемак В. Безпосереднє застосування судами Конституції України: основні проблеми. *Застосування судами Конституції України: доктрина і практика* / упоряд. : А. А. Єзеров, Д. С. Терлецький. Київ : VAITE, 2022. С. 77–93.
- [10] Алфавітно-предметний покажчик до рішень, висновків Конституційного Суду України (1997–2020) / уклад. : Ю. М. Михеєнко ; відп. ред. В. М. Бесчастний. Житомир : 505, 2021. 156 с.
- [11] Михеєнко Ю. М. Участь Конституційного Суду України в новелізації Конституції (спроба філософського підходу). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 27–37. doi: 10.33270/02222402.27.
- [12] Речицький В. В. Конституція, конституційна доктрина, конституційний процес і війна. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 2. С. 53–58. doi: 10.30970/jcl.2.2022.5.
- [13] Різник С. В. Застосування судами України презумпції конституційності під час здійснення правосуддя. *Застосування судами Конституції України: доктрина і практика* / упоряд. : А. А. Єзеров, Д. С. Терлецький. Київ : VAITE, 2022. Розділ 2.6. С. 215–227.

- [14] Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції : монографія. Ужгород : Ліра, 2009. 372 с.
- [15] Скрипнюк О. В. Проблеми методології модернізації Конституції України. *Конституційна реформа в Україні: досвід країн центральної і східної Європи* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 24 черв. 2021 р.). Львів : Каменяр, 2021. С. 69–74. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/konf._konst._reforma_lviv_2021.pdf.
- [16] Стецюк П. Б. Конституція України: здобутки та перспективи (до 25-річчя ухвалення Основного Закону держави). *Конституційна реформа в Україні: досвід країн центральної і східної Європи* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 24 черв. 2021 р.). Львів : Каменяр, 2021. С. 23–28. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/konf._konst._reforma_lviv_2021.pdf.
- [17] Водяніков О. Конституціоналізм в екстремальних умовах: установка і встановлені влади в кризові періоди. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 8–37. doi: 10.30970/jcl.4.2021.2.
- [18] Водяніков О. Пряма дія Конституції і розмежування юрисдикції між судами системи судоустрою і Конституційним Судом України. URL: <https://constitutionalist.com.ua/vodiannikov-o-priama-dia-konstytutsii-i-rozmezhuвання-iurysdyksii-mizh-sudamy-systemy-sudoustroiu-i-konstytutsijnym-sudom-ukrainy/>.

Novelization of the Constitution of Ukraine (Epistemological Aspect)

MYKHEIENKO Iuliia

Postgraduate Student of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0466-9428>

Abstract. The objectively existing needs of Ukrainian society, humanity as a whole, are determined both by the desire for development and improvement of certain spheres of life, and by the need to respond to the challenges that have already arisen before them, or that can be predicted in view of the existing reality, acquired experience, prompt to the implementation of scientific investigations and the development of practical proposals regarding the conceptualization of legal (in particular, constitutional) provision of their solution (prevention, normalization). At the same time, it seems important to know the processes of revising the Constitution of Ukraine as the main source of the national legal system, the basis of the current legislation, in particular, the dialectic of objective and subjective, research other than making changes to the text, ways of changing the constitutional reality. The purpose of the publication is to study the amendment of the Constitution of Ukraine, its methods, in order to ensure, on the one hand, the stability of constitutional regulation, protection from unnecessary, unnecessary correction of its text, and on the other hand, its adequacy to the further development of society, the state in legal democratic progress. The research uses a complex of general scientific and special methods of cognition, in particular, hermeneutic, formal-logical, system-functional. In the article, for the first time, what is the novelization of the Constitution of Ukraine, the definition of this concept is formulated, the methods of updating the Basic Law of Ukraine are highlighted, the importance of assessing the historical moment, intention, objective and subjective factors of the relevant processes and assessing their consequences is emphasized. The study will be useful in shaping the constitutional reality in a constitutional way by the relevant powerful subjects, without unnecessary upheavals and the adoption of hasty constitutional changes. Taking into account the comments presented in the article will, on the one hand, ensure the effectiveness and sufficiency of constitutional regulation, and, as a result, its stability, on the other hand, a wider use of the possibilities of amendment without making changes to the text of the Constitution of Ukraine, based on fundamental constitutional principles, values

Keywords: novelization of the Constitution; prerogative powers; constitutional doctrine; constitutional values; constitutional reality; stability of the Constitution